

ОСОБЛИВОСТІ ВХОДЖЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ В УКРАЇНСЬКУ
ЛІТЕРАТУРНУ ПОЛІСИСТЕМУ

Стаття присвячена вивченню особливостей української перекладацької рецепції американської поезії. У ній зазначається, що загальними тенденціями входження поезії США в українську літературну полісистему є розширення каналів метапоетичного імпорту, плюралізація цільових репрезентацій джерельних творів та синхронізація процесів у межах полісистем.

Ключові слова: перекладацька рецепція, поезія, метапоезія, літературна полісистема, множинність, інтертекстуальність.

Статья посвящена изучению особенностей украинской переводческой рецепции американской поэзии. В ней утверждается, что общими тенденциями вхождения поэзии США в украинскую литературную полисистему являются расширение каналов метапоэтического импорта, плюрализация целевых репрезентаций первоисточников, а также синхронизация процессов в рамках полисистем.

Ключевые слова: переводческая рецепция, поэзия, метапоэзия, литературная полисистема, множественность, интертекстуальность.

The article studies Ukrainian translator's reception of the American poetry. The common trends of the US poetry initiation into the Ukrainian literary polisystem are as follows: widening of the metapoetic import channels, pluralistic target language representation of the source texts, as well as polisystem processes synchronization.

Key words: translator's reception, poetry, metapoetry, literary polisystem, multitude, intertextuality.

Метою цієї розвідки є окреслення загальних тенденцій метадискурсного долучення американської поезії до української літературної полісистеми. Онтологічним опертям рецепції сучасних творів джерельної літератури є її класика, що виступає аксіологічним камертоном, використовуваним для настроювання цільової аудиторії на хвилю надкультурної «іншості». Статус «класичного» надає оригіналу певної недоторканості при міжмовному транспонуванні та, зазвичай, забезпечує йому множинне буття в інтертекстуальних просторах різних літературних полісистем.

Класика американської поезії, твори Волта Вітмена, Емілі Дікінсон, Генрі Лонгфелло, Езри Павнда, Томаса Еліота, Роберта Фроста та ін. продовжує своє різномовне буття у метапоетичній поліфонії національних літератур, серед яких виразно вчувається українськомовне звучання. Онтологічну відмінність літературної полісистеми кожної нації засвідчують не тільки твори власних ідіосинкратичних авторів, які всотують нахнення з її джерела, але і ступінь репрезентованості у ній інших літератур. Зважаючи на потужність впливу соціально-політичних факторів на формування національного світогляду в Україні, віддзеркалюваного її літературою, метадискурсне перенесення творів іншо-

мовних класиків, зокрібна американських, на український ґрунт не тільки живильно діяло на нього, але і неодноразово протягом тривалого періоду було домінуючою формою існування самої літератури [1]. Зазначені міркування засвідчують **актуальність** пропонуваного дослідження.

Нерідко перекладній рецепції передує інтертекстуальний резонанс, викликаний творами іншомовного поета серед розбудовувачів поетичного простору контактуючої полісистеми. Так, досліджуючи поетичний доробок Волта Вітмена в українськомовному аранжуванні, Лесь Герасимчук [2] зазначає, що особливістю української вітменіани є те, що вона почалася не з перекладу, не з критики, а з безпосереднього чи опосередкованого запозичення естетичних ідей Волта Вітмена. Поетичний світ Вітмена давав інтертекстуальні пагінци у творчості М. Семенка, П.Тичини, Б.-І. Антонича, І. Драча тощо. Новаторські, демократичні ідеї Вітмена імпонували також і речникам більшовицької концепції літературного розвитку, які, аналізуючи, цитуючи та достосовуючи погляди американського барда до радянської ідеології, створювали сприятливе інтертекстуальне середовище для метадискурсних перетворень.

Систематичне ознайомлення українського читача з Волтом Вітменом розпочалося з «Антології американської поезії. 1855-1925» Івана Кулика (1928), що попри буквалізм та відхилення від Вітменівської поетики, формувала українську рецепцію творчості американського автора протягом півстоліття. Надолуження втрат, корекція та експансія репрезентації поетичної індивідуальності Вітмена здійснювалися у метапоетичних проєктах різних перекладачів, колективний доробок яких представлений збіркою «Листя трави» 1969 (редактор-упорядник Віктор Коптілов, автор передмови «Листя безсмертних трав» Віталій Коротич), Антологією зарубіжної поезії другої половини XIX — XX сторіччя» (Наливайко) 2002р., Улюбленими англійськими віршами та навколо них (перекладач та упорядник Максим Стріха) 2003р. тощо.

За колоніального періоду ініціація процесу метадискурсотворення та розповсюдження його результатів заохочувалися або, навпаки, притлумлювалися в залежності від ідеологічних пріоритетів цільового соціополітичного простору. Чим вищий ступінь аксіологічної ковалентності та мовної прозорості простежувався у творчості іншомовного автора, тим коротшим було зволікання у відлунуванні його текстів українською мовою. Так, українська рецепція на позір простого, зрозумілого, народного поета-фермера Роберта Фроста відбувалася синхронно із входженням творів американського автора у інші літературні полісистеми світу. Радянський стереотип Фроста у різні часи укорінювався у метапоетичних проєктах цілої плеяди українських перекладачів, зокрема Віталія Коротича, Дмитра Павличка, Валерія Бойченка, Миколи Удовиченка. «Інший» Фрост, як от у віршах «Увійди» та «Хатній похорон», українського перекладу Максима Стріхи, Фрост, який начебто забув про те, що колись піднімав дух американських вояків під час Другої світової, виступав на урочистій інавгурації президента США Кеннеді, входив до шкільних програм, видавався масовими накладами тощо, Фрост, який сумнівається у принциповій можливості людей зрозуміти одне одного, ніяк не міг з'явитися за радянського періоду буття української літературної полісистеми. Лише постколоніалізм у його прогресивних проявах уможливив донесення авторської еkleктичності, що не завжди корелювала з аксіологічними домінантами приймаючого соціокультурного та соціополітичного простору.

Синкретизм соціокультурних та соціополітичних факторів, що позначаються на особливостях еволюційного поступу літературної полісистеми засвідчує накладання віхових подій у різних сферах буття нації. Показовою є поява у рік проголошення Україною незалежності окремої збірки українських перекладів поезії Емілі Дікінсон авторства М. Габлевич, О. Гриценка, О. Зуєвського, Є. Кононенко, Г. Кочура, Д. Павличка, М. Стріхи, С. Ткаченка, упорядкованої С. Павличко. Твори Емілі Дікінсон, як справедливо зауважує Соломія Павличко у передмові до збірки – “це низки метафор, афоризмів, парадоксів. Чистий стиль, лаконічна мова, гармонійно і вправно пов’язані думки. Здається, це витвори натхнення, хоча в них очевидне й інше – свідомо екзальтація духу і неприхований емоційний надрич” [3:14]. Непричетність до зовнішніх подій, інтелектуальна герметичність, присутність у кожному вірші образу Бога як експліцитно, так і у міжрядді – ці та інші маркери світогляду Дікінсон цілковито розходилися з ідеалами оптимістично налаштованої, беззаперечно атеїстичної, наскрізно політизованої радянської людини, що, власне, пояснює, чому системне та плюралістичне знайомство української читацької аудиторії з творами американської авторки могло відбутися лише у постколоніальний період.

Ідеологічні рамки, у які колоніальна цензура намагалася помістити національну літературну полісистему, були надто тісними, що призводило до розщеплення її інтертекстуального простору та пришвидшення обертів розвитку на теренах діаспори. Прикметним у цьому контексті є друк перекладів віршів Емілі Дікінсон пера Олега Зуєвського у канадському часописі «Нові дні» в Торонто ще у 1956 р. Майже сорок років знадобилося для того, щоби доробок відомого перекладача став доступним широкому загалу поціновувачів перлин світової класики в Україні.

Так само, перші пуп’янки української метадискурсної репрезентації творів іншого світового класика, Томаса Стернза Еліота, з’явилися на діаспорній гілці української літературної полісистеми у Мюнхені в 1963 році («Вбивство у соборі» перекладу Зенона Тарнавського). Вихід збірки метапоетичних проєктів О. Гриценка, В. Коротича, М. Габлевич, О. Мокровольського, М. Стріхи, Ю. Лісняка, І. Драча, Ф. Неуважного, В. Діброви, Г. Кочура, М. Москаленка, Д. Павличка у 1990 році засвідчив перехід України у постколоніальний період. Особливістю входження поезії Еліота в українську літературну полісистему є поглиблення її інтертекстуальності за рахунок паратекстуального супроводу до кожного твору англо-американського автора, у яких перекладачі розпрозорюють алюзивність його експресем. Це дало можливість українській читацькій аудиторії не тільки причаститися до творчості самого Еліота, але і поглибити та систематизувати свої знання світової літератури.

Іншою віхою постколоніального періоду буття української літературної полісистеми є метадискурсна репрезентація творчості едварда естліна каммінгса О.Гриценком, І.Андрусом та К.Борисенко, Б.Бойчуком, а також В.Кавун, В.Горловим, В.Кикотем та ін. Так, І.Андрус у передмові до своєї збірки перекладів творів каммінгса пише про американського поета: «літературний авантюрист, експериментатор, реформатор, відлюдник, майстер поза школами й тенденціями... Він нарівні з Томасом Стернзом Еліотом “розблокував” англомовну поезію, позбавляючи її зтяжних комплексів форми. А ще він, як ніхто інший, випробував на поетичну міць англійську мову, добираючись до самісної грані її філологічних і фізіологічних можливостей, “знущаючись” із неї й вищуючи її водночас. Направду, після каммінгса ця мова змогла відчути себе Мовою, так

само, як німецька – після Пауля Целяна, французька – після Артюра Рембо, російська – після Веліміра Хлебнікова і Владіміра Маяковського, українська – після Павла Тичини й Михайля Семенка...» [4:6]. Пріоритетна філологічність каммінгсівських поетичних експериментів, їх чудернацька кубістська форма, специфічність розділових знаків, ламання і розкришування слів з подальшою реконструкцією їх складових, за чим стоїть бажання поета повернути словам їхній істинний смисл – об'єктивні труднощі, з якими зіштовхувалися перекладачі, полемізуючи один з одним, тактовно виправляючи, і де в чому змагаючись. Так, поява збірки перекладів І. Андрусяка та К. Борисенко «спрокувала» Б. Бойчука на оприлюднення його «версії» українського каммінгса, що раніше була надрукована у Нью-Йоркському часописі “Сучасність”. Це додало стереоскопічності українській репрезентації творів американського автора, велика добірка яких від О. Гриценка з'явилася на сторінках «Всесвіту» на початку дев'яностих.

Входження каммінгса в українську літературну полісистему за радянських часів було абсолютно неможливим, оскільки навіть більш демократична європейська цензура вбачала у формальній «іншості» його поезії ідеологічну контрабанду. Відкрите несхвалення каммінгсом політики СРСР, яке він неодноразово оприявлював після своїх відвідин комуністичної держави у 1931, викреслило його ім'я із переліку рекомендованих авторів для метадискурсного перестворення, яке змогло відбутися лише у постколоніальний період.

«Холодна війна» між СРСР та США, що визначала особливості колоніального періоду буття метапоетичного простору української літературної полісистеми не сприяла перенесенню на цільовий ґрунт творів американських сучасників. Навіть аполітичні миролюбні бітники, представники Нью-Йоркського угруповання поетів та школи Блек Маунтен заявили про себе лише у перекладацькому проєкті Юрія Андруховича. Серед соціокультурних факторів, що забезпечили доступність антології американської поезії 1950-60-х років широкому загалу читачів, визначальними є призвичаєння до «американського» у світовій, та власній українській культурі; достатній рівень свободи слова та вибору, що дозволяє почути голос трансатлантичних бунтарів-романтиків; звільнення власної української поезії від ідеологічних та суто жанрових канонів. Зазначена антологія виявляється помічною для вивчення різних спектральних зон метадискурсної індивідуальності самого перекладача, ступеню його фоновий або ж, навпаки, центральної присутності у відтворюваних ним прототекстах, співучасті у порушеннях норм та авторського двобою. І справді, навіть у найбільш евристичних версіях українзації американських авторів простежуються визначальні риси ідіостилю Андруховича як поета, прозаїка та есеїста: стале поєднання патетики з іронією у виразній жанрово-стилістичній суміші, нахил до стилізаторства, гри з текстом і з читачем, колажність, еротизм, – за всім оцим стоїть напружене шукання «духовної вертикалі буття». Творча еkleктичність Андруховича накладається на світоглядницьку еkleктичність американських поетів і призводить до виведення різних домінант ідіостилю українського співавтора на поверхню цільових текстів, крайніми виявами яких є «бубабуїстський», «балаганно-ярмарковий» характер, що особливо виразно простежується у перекладах творів Грегори Корсо та Френка О'Гари та «елегійність» рецепції Джона Ешбері та Лоуренса Ферлінгетті.

Так само не випадковим є звернення Івана Андрусяка до творчості едварда есліна каммінгса, про що йшлося вище. Асимптотичність ідіостилей різночасових та різно-

просторових поетів, а надто притаманні українському автору мовна насиченість, густота семантичного поля, яка іноді сягає незапланованого нонсенсу, повна деструкція мовної семантики та перехід до фонетичного принципу письма стала поштовхом до розширення метадискурсного простору української літературної полісистеми.

Про «нову» іншоомовлену якість говорять і метапоетичні репрезентації творів Сільвії Плат Оксаною Забужко, які разом із доробком Олександра Мокровольського, Олега Лишеги та Марії Габлевич з'явилися на сторінках «Всесвіту». Звісно, кожний перекладач по-своєму увиразнює конфесійність, гротескність та позірну простоту поезії Плат. Метапоетичному проєктові Оксани Забужко, як і її власному ідіостилю, властиві наявність невлонно струмуючого елемента гри, необхідного для заповнювання читача, свобода у реструктуруванні значеннєво-сміслових єдностей та творче оновлення мови як інструменту та результату самопізнання. Феміністична асимптотичність оригінальної пророчості американської та української авторок проростає з глибинного суто жіночого психофізичного світосприйняття. Цим пояснюється і вибір таких творів для перекладу як «Barren Woman» – «Неплідна», «Widow» – «Вдова», «Mary's Song» – «Пісня Діви Марії».

Наскрізною онтологічною прикметою метапоетичного виміру літературної полісистеми є те, що найбільш вагомим чинником його ферментації служить реалізація метадискурсних проєктів самобутніми національними поетами. Так, творчість Юрія Андруховича, Івана Андрусика, Олега Лишеги, Оксани Забужко та інших згадуваних розбудовувачів стереоскопічного простору української літературної полісистеми має значний вплив на перебіг сьогоднішнього соціокультурного процесу в Україні; з їхніми іменами пов'язане неупереджене зацікавлення сучасною українською літературою на Заході.

Будь-яка зміна онтологічної якості, отримана у результаті революції чи еволюційного доступу, є своєрідним «Великим вибухом», що позначається на всіх сферах буття нації. Так, перехід України у постколоніальний період мав післявибухові наслідки, які і досі простежуються у розпорошеності її метадискурсного простору, фрагментарному висвітленні новітнього у світовій літературі, спорадичності публікацій, розкиданих по багатьох найрізноманітніших за типом (і виміром) виданнях. Попри загальну тенденцію до плюралізації соціокультурного простору демократичної держави, українська рецепція творів американських поетів усе ще залишається метонімічною, що частково пояснюється одноосбною, монічною, і нерідко етноприсмаченою репрезентацією оригінальних авторів (як от Паунд Костецького); так і оглядовістю метапоетичних проєктів, що не відображають усієї світоглядницької поліморфності поета (для прикладу, Едрієнн Річ у перекладах Марти Тарнавської).

Науково-технічний прогрес розширює онтологічний простір як оригінальної, так і перекладної поетичної творчості, засвідчуючи невпинне проростання фізики у лірику. Інтернет видання, які або дублюють, або взагалі відмовляються від «реального» паперового формату каталізують взаємопроникнення культур. Так, значна роль у розбудові віртуального виміру метапоетичного простору сучасної української літературної полісистеми належить мистецько-літературному порталу «Захід-схід», де читачі мають можливість долучитися до творчості сучасних американських авторів. Важливою рисою віртуальних метапоетичних проєктів, представлених на порталі, є синхронізація різномовної рецепції оригінальних творів за рахунок паралельного розміщення джерельних та цільових текстів, що не тільки децентралізує критику перекладу, а ще кожний чи-

тач може залишити на сторінці перекладача свої коментарі, але також забезпечує цінний матеріал для здійснення різновекторних метадискурсних студій у царині поетичного перекладу, як невід’ємної складової української рецепції творів американських поетів, вагомий внесок у розбудову якої зроблений С.Павличко, Л.Коломієць, В.Радчуком, О.Рихлом, В.Кикотєм та ін.

Отже, особливості іншомовної рецепції джерельної літератури визначаються асимптотичністю контактуючих культур та соціумів. Якщо за колоніального періоду буття приймаючої літературної полісистеми інтенсивність метадискурсних впливів із джерела творчості того чи іншого зарубіжного автора визначається суголосністю його поглядів із домінуючими на момент перестворення соціокультурними цінностями та ідеологією, то для постколоніалізму визначальною стає світоглядницька спорідненість авторів оригіналу і перекладу. Каталізатором виходу з постколоніального періоду слугує переклад із національних літератур країн, де свобода слова є аксіомою творчого вираження особистості та соціально-політичної традицією.

Загальними тенденціями входження американської поезії в українську літературну полісистему є невпинне розширення каналів метапоетичного імпорту, плюралізація цільових репрезентацій джерельних творів, надолуження втрат, корекція та експансія репрезентації авторів, твори яких уже виступали предметом метадискурсних перетворень, синхронізація процесів у межах полісистем тощо.

Якщо онтологічні характеристики значної частини колоніального періоду буття метапоетичного простору української літературної полісистеми визначала «холодна війна» між СРСР та США, що не сприяло перенесенню на цільовий ґрунт творів американських сучасників; то для постколоніального періоду притаманне інтенсивне різноформатне заповнення лакун, еkleктичне, хоча і досі фрагментарне відображення надтаксономічної творчості іншомовних авторів як сучасників, так і тих, що протягом довгого часу залишалися поза зоною метадискурсного покриття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць Л. Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття (на матеріалі перекладів англомовної поезії та поетичної драми) / Лада Коломієць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 495с
2. Герасимчук Л. Реценсія доробку Волта Вітмена / Лесь Герасимчук.//<http://sumno.com/article/amerykanskyj-bard-v-ukrajini/>
3. Дікінсон Емілі. Лірика: 3 англ./ Упоряд. та передмова С.Д. Павличко. – К.: Дніпро, 1991. – 301 с.
4. Едвард Естлін Каммінгс. Тюльпани й димарі: вибрані вірші / Пер. з англ. І. Андрусяка і К. Борисенко. – Хмельницький-Київ: Видавництво Сергія Пантюка, 2004. – С.3-10.